

Ігор ЛІХТЕЙ

кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби, Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», пл. Народна, 3, м. Ужгород, Україна, індекс 388000 (ihor.likhtei@uzhnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5458-7252>

Бібліографічний опис статті: Ліхтей, І. (2026). Подорож чеського містянина Мартина Кабатника до Єрусалима та Каїра в 1491–1492 роках. *Українські історичні студії*, 19(61). doi: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.19/61.1>

ПОДОРОЖ ЧЕСЬКОГО МІСТЯНИНА МАРТИНА КАБАТНИКА ДО ЄРУСАЛИМА ТА КАЇРА В 1491–1492 РОКАХ

Анотація. *Мета дослідження* – висвітлити передумови, перебіг та наслідки мандрівки чеського містянина Мартина Кабатника до Єрусалима й Каїра та, спираючись на його дорожні нотатки, охарактеризувати спосіб життя тамтешнього населення, передусім християн та євреїв. **Методологічною основою роботи** є принципи історизму та наукової об'єктивності. Використано такі методи: джерелознавчої критики, історико-системний та аналітичний. **Наукова новизна** полягає в комплексному дослідженні подорожі Мартина Кабатника на Близький Схід, яка пролягала також через Львів, однак донині залишалася поза увагою українських учених. **Висновки.** Передумовою для організації подорожі стало прагнення Общини чеських братів знайти спільноту християн, які живуть за принципами давньої церкви. Крім Мартина Кабатника, в мандрівку вирушили Лукаш Празький, Мареш Коковець та Кашпар Бранденбурзький. Подорож пролягала через Краків, Львів, Сучаву до столиці Османської імперії Константинополя (Стамбула), де паломники розділилися. Звідси Мартин Кабатник продовжив шлях до Єрусалима, де провів три тижні, аби відвідати святі місця й дістати уявлення про тамтешнє суспільство. У дорожніх нотатках він акцентує на ставленні мусульман до християн та євреїв як до другосортних етнічних спільнот. Відтак мандрівник з власної ініціативи побував у столиці Мамлюцького султанату – місті Каїр, щоб ознайомитися зі звичаями його жителів. Із Каїра Мартин Кабатник вирушив додому тим самим маршрутом. Ні М. Кабатник, ні його побратими не виявили в східних країнах церковну організацію, яка б існувала на засадах первісного християнства. Вважається, що все побачене й пережите Мартином Кабатником під час мандрівки було записано з його слів другом-нотаріусом Адамом Бакаларжем. Нарис швидко здобув популярність, про що свідчить його багаторазове перевидання. Поза сумнівом, що оприятений матеріал є цікавим джерелом для вивчення історії державних утворень Близького Сходу.

Ключові слова: Чехія, Община чеських братів, Османська імперія, Султанат мамлюків, християни, євреї, мусульмани.

Ihor LIKHTEI

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Antiquity, Middle Ages and History of Ukraine before the modern age, State University «Uzhhorod National University», 3, Narodna Square, Uzhhorod, Ukraine, postal code 88000 (ihor.likhtei@uzhnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5458-7252>

To cite this article: Likhtei, I. (2026). Podorozh cheskoho mistianyna Martyna Kabatnyka do Yerusalyma ta Kaira v 1491–1492 rokakh [The journey of the Czech townsman Martyn Kabatnyk to Jerusalem and Cairo in 1491–1492]. *Ukrainski istorychni studii – Ukrainian Historical Studies*, 19(61). doi: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.19/61.1> [in Ukrainian].

THE JOURNEY OF THE CZECH TOWNSMAN MARTYN KABATNYK TO JERUSALEM AND CAIRO IN 1491–1492

Summary. *The purpose of the scientific study is to highlight the prerequisites, course and consequences of the journey of the Czech townsman Martyn Kabatnyk to Jerusalem and Cairo and, based on his travel notes, to characterize the lifestyle of the local population, primarily Christians and Jews. The methodological basis of the work is the principles of historicism and scientific objectivity. The following methods were used: source criticism, historical-systemic and analytical ones. The scientific novelty lies in the comprehensive study of Martyn Kabatnyk's journey to the Middle East, which also passed through Lviv, but has remained out of the attention of Ukrainian scientists to this day. Conclusions.* *The prerequisite for organizing the trip was the desire of the Community of Czech Brethren to find a community of Christians who live according to the principles of the ancient church. Besides Martyn Kabatnyk, Lukash of Prague, Maresh Kokovets and Kashpar of Brandenburg set off on the journey. The journey ran through Krakow, Lviv, Suchava to the capital of the Ottoman Empire, Constantinople (Istanbul), where the pilgrims divided. From there, Martyn Kabatnyk continued his journey to Jerusalem, where he spent three weeks visiting the holy places and getting an idea of the local society. In his travel notes, he emphasizes the attitude of Muslims towards Christians and Jews as to second-class ethnic communities. Then the traveler, on his own initiative, visited the capital of the Mamluk Sultanate – the city of Cairo, to get acquainted with the customs of its inhabitants. From Cairo, Martyn Kabatnyk set off home using the same route. Neither M. Kabatnyk nor his fellow believers found a church organization in the eastern countries that would exist on the principles of primitive Christianity. It is believed that everything that Martin Kabatnyk saw and experienced during his journey was recorded from his words by his friend, notary Adam Bakalarzh. The essay quickly gained popularity, as evidenced by its multiple reprints. There is no doubt that the published material is an interesting source for studying the history of state formations in the Middle East.*

Key words: *Czechia, Community of Czech Brethren, Middle East, Ottoman Empire, Mamluk Sultanate, Christians, Jews, Muslims.*

Постановка проблеми. У другій половині XV ст. традиції гусизму в Чеському королівстві найбільш послідовно намагалася продовжувати Община чеських братів. Ця спільнота сформувалася в середовищі прибічників одного з ідеологів реформаційного руху – філософа Петера Хельчицького (1390–1460). Він походив із Південної Чехії і за своїми поглядами був близьким до таборитів – радикального крила чеської реформації. Коли ж ідея вдосконалення християнства в душі Божого закону переросла в революційне насилля та збройну боротьбу, П. Хельчицький розійшовся з таборитами й став критикувати їх так само, як і католиків та прихильників інших течій гуситського руху. У своїх працях він описував державу як організоване насильство та відкидав співіснування в соціальній нерівності, адже це суперечить заповідям Христа. Водночас П. Хельчицький усвідомлював неможливість неухильного втілення постулатів Євангелія в земному житті.

Учення П. Хельчицького й стало ідейним підмурком Общини чеських братів. Її було засновано 1457 чи 1458 року тими прихильниками чеської реформації, які розчарувалися в марній спробі утвердити в суспільстві біблійні ідеали. Члени спільноти програмно відокремилися від католицької церкви й обрали своїх старійшин. Найбільш авторитетними були братські конгрегації в Младе Болеславі та Літомишлі (Goll, 1916, s. 3–94; Dějiny země Koruny české I, 2021, s. 243–244; Petrasová, 2003, s. 7).

Усіх членів Общини чеських братів згуртувало бажання спілкуватися з Богом напřаму, так, як це прописано в постулатах ранньої церкви. Водночас у їхньому середовищі виникли принципові розбіжності щодо того, на яких засадах повинна функціонувати така церква (Martina Kabátníka cesta, 1894, s. VII; Nahodl, 1952, s. 154; Vošтік, 2019, s. 6, 11). Тому Літомишльська братська конгрегація вирішила організувати експедицію в східні країни задля пошуку християнських спільнот, які дотримуються правил первісної Святої Церкви, не заплямованої настановами папства та конфесійними суперечками. Передбачалося врахувати їхній досвід духовного життя у створенні Общиною чеських братів власної церковної структури. До складу місії ввійшов і Мартин Кабатник (*Martin Kabátník*), який дістав доручення побу-

вати в Єрусалимі (Blatný, 1993, s. 103). На початку XVI ст. усе побачене й пережите ним під час цієї мандрівки було записано з його слів. Дорожні нотатки Мартина Кабатника, які вийшли друком у 1539 р., містять важливі свідчення про тогочасне життя в державних утвореннях Близького Сходу.

Аналіз досліджень. Після першої публікації нарис Мартина Кабатника перевидавався ще кілька разів (у 1542, 1564, 1577, 1639, 1691 та 1708 роках), що свідчить про його популярність (Važant, Svátek, 2024, s. 344–345). Перше його видання з фаховими коментарями було підготовлене істориком Юстином Вацлавом Прашеком та опубліковане Чеською академією у 1894 році під назвою «Подорож Мартина Кабатника з Чехії до Єрусалима та Каїра в 1491–1492 роках» (Martina Kabátніка cesta..., 1894). Відтоді короткі чи довші уривки з подорожніх заміток М. Кабатника було включено до кількох різних збірок чеської літератури та тематичних антологій.

У 2019 р. узріло світ чергове перевидання праці Мартина Кабатника, яке підготувала Милослава Вайдлова з Інституту чеської мови Академії наук Чеської Республіки разом зі співробітником Регіонального музею в Літомишлі Мартином Боштиком. Книга містить ґрунтовний лінгвістичний аналіз найдавніших рукописної та друкованих версій цього унікального твору. Крім того, оприявлені тут супровідні тексти дають докладну інформацію про життя Мартина Кабатника загалом та про його мандрівку на Близький Схід зокрема (Kabátník, 2019).

Заслугове на увагу видана 2024 р. об'ємна монографія Войтеха Бажанта та Ярослава Сватека, присвячена аналізу середньовічних подорожніх нотаток із чеських земель. Тут міститься також нарис про мандрівку Мартина Кабатника, враження від якої стали, на думку дослідників, улюбленим читвом багатьох поколінь, що зумовлено кількома аспектами. Одним із них є текстова традиція: хоча дорожні замітки М. Кабатника відомі лише з єдиного рукопису, вони кілька разів були надруковані в XVI ст. й пізніше. Другим важливим фактором популярності тексту науковці вважають соціальне середовище автора, його походження та конфесійну орієнтацію: Мартин Кабатник – чех незначного роду, який не сповідував католицизм, тобто це «проста людина з народу». Третім суттєвим аспектом є те, що дорожні нотатки написані розмовною чеською мовою кінця XV ст., без якихось подальших втручань і стилізації (Važant, Svátek, 2024, s. 343–344).

Зазначимо, що в українській історіографії знаходимо лише невелике за обсягом гасло про Мартина Кабатника, підготовлене для біографічного довідника «Чехи в Галичині» (Драбл, 1998, с. 46).

Мета публікації – висвітлити передумови, хід і наслідки мандрівки чеського містянина Мартина Кабатника до Єрусалима й Каїра та, спираючись на його подорожні нотатки, охарактеризувати спосіб життя тамтешнього населення.

Виклад основного матеріалу. Точна дата народження Мартина Кабатника невідома. Ймовірно, він узрів світ у 50-х роках XV ст. у Празі. Щодо його прізвиська, то очевидним є, мабуть, принцип *nomen omen*, позаяк, на думку дослідників, він заробляв на прожиття виготовленням пальт (з чеськ. *kabát* – пальто) (Martina Kabátніка cesta..., 1894, s. VII; Nahodl, 1952, s. 154; Vošтік, 2019, s. 12]. Спочатку Мартин Кабатник був пов'язаний з утраквістською церквою, яка постала в ході гуситської революції. Утраквісти (подобі) виступали за причастя мирян-католиків як хлібом, так і вином. Однак спільнота утраквістів не проявила наполегливості щодо того, аби звести рахунки з римською церквою та подолати зловживання в середовищі своїх священників, проти чого виступав Ян Гус. У 80-х роках XV ст. Мартин Кабатник покинув рідну Прагу й переселився до Літомишля (Jednota bratrská, 1947, s. 9; Nahodl, 1952, s. 154). На той час він, очевидно, переживав духовну кризу, оскільки католицька церква йому не імпонувала, а утраквістичне вчення перестало задовольняти його духовні потреби.

У другій половині XV ст. Літомишль, володарем якого був Богуш II Костка з Поступиць, став провідним центром Общини чеських братів. Саме тут 1475 р. було створено

потужну братську конгрегацію. До цієї спільноти належав і Богуш II Костка з Поступиць, який активно її підтримував. Перебравшись до Літомишля, Мартин Кабатник пристав до Общини чеських братів, сподіваючись, що тут «його сумління буде спокійним» (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. VII; Richlík, 1978, s. 25).

З подальшого життя Мартина Кабатника випливає, що в Літомишлі він, напевно, таки знайшов духовне умиротворення, позаяк залишався там до самої смерті. Відповідно до свідчень джерел, М. Кабатник не спромігся здобути освіту, не вмів писати та не володів латинською мовою, проте був тямущим, проявляв кмітливість і прагматизм (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. VII). Як один із авторитетних членів Общини чеських братів у Літомишлі, він і ввійшов до складу місії, що мала вирушити в подорож у східні країни. Крім Мартина Кабатника, в далеку мандрівку зібралось ще троє осіб: знаний богослов і священнослужитель Лукаш Празький, Марек (Мареш) Коковець, що походив із рицарського стану, та Кашпар, який емігрував до Чехії з Бранденбурзького маркграфства. Кошти для подорожі збирали, як кажуть, усім миром, долучилися до акції як шляхтичі, так і простолюди. Найбільшим благодійником став пан Богуш Костка з Поступиць. Він також випросив від чеського короля короля Владислава II Ягеллончика (1471–1509, у 1490–1516 роках обіймав також угорський престол) необхідні супровідні листи (Goll, 1916, s. 153; Vlatný, 1993, s. 103).

Експедиція вирушила з Літомишля 1 березня 1491 року, помандрувала через володіння Польщі (Краків, Львів), князівства Молдову, Валахію та невдовзі досягла берегів Дунаю, подолавши, відповідно до записів Мартина Кабатника, 208 миль. Коротший шлях через Угорщину, у зв'язку з неспокійною суспільно-політичною ситуацією на її теренах, на той час був неможливим. На жаль, текст нотаток Мартина Кабатника не містить докладної інформації про перебування місіонерів у Львові та й загалом про подорож землями Галичини. У джерелі тільки зазначено, що Львів знаходиться на руській землі (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 3).

Відтак маршрут пролягав через болгарські землі, що перебували під владою Османської імперії. Після трьох тижнів важкої подорожі місія нарешті дісталася до Стамбула (Константинополя), де знаходилася резиденція султана Баязида II (1481–1512). Місто справило на мандрівників незабутнє враження. За розмірами воно було приблизно як три Праги. У Константинополі, як зазначено в нотатках М. Кабатника, є жителі різних віросповідань: греки, римляни, турки та євреї. Представників кожної з цих спільнот дуже багато, але турків та євреїв найбільше. Послідовники тієї чи іншої спільноти та релігії мають тут свої храми й адміністраторів. У турків є багато мечетей, і жоден єврей чи грек-християнин не сміє туди заходити. Але якщо хтось захоче перейти в їхню віру (іслам – *І. Л.*), то турки приймуть кожну таку людину й будуть ставитися до неї доброзичливо, виявляючи любов, підтримуючи фінансово й надаючи іншу допомогу (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 3).

Про турецького султана М. Кабатник говорить, що цей володар дуже «багатий на срібло». При його дворі карбують срібну монету, яка має назву аспер. Своїм воякам та яничарам він щодня платить за службу, і то по-різному: як вважає за потрібне та як кожен заслуговує. Одні отримують сто асперів на день, інші – пів сотні, деякі – 30, бідніші – 20. Для султана є майже звичною справою платити слугам із найнижчим рангом по 20 асперів (оскільки ті не мають нічого спільного з військовою справою), а вже зовсім найбіднішим виділяє чотири аспери на день, – підсумовує М. Кабатник (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 4).

Представникам місії також сподобалися лазні, які вони відвідували щодня, хоча й «нарікали» на плату за вхід (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 4). У записах М. Кабатника є свідчення про заборону на ввезення до Стамбула воску та солі: «...якщо в когось із власників заїжджих дворів знайдуть який-небудь із цих двох товарів, то турки заберуть від нього все, що він має. З того самого моменту буде призначено спеціальних чиновників, які перевірять купців і пильно стежитимуть за ними» (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 4). Про звичаї міста та його правителя, вважає Мартин Кабатник, можна було б написати й більше, однак він повідомляє лише те, в чому переконався достеменно. До прикладу, будь-яка людина, будь-якої віри, незалежно від того, чи є вона християнином, чи іноземцем, якщо має гроші, може

тут придбати гарний будинок на свій смак та насолоджуватися принадами життя (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 4–5).

У Стамбулі шляхи паломників розійшлися: Лукаш Празький попрямував до грецьких земель, Марек Коковець – до Московії, Мартин Кабатник – до Єрусалима. Тільки пан Кашпар залишився в Константинополі, щоб чекати на повернення своїх супутників і підготувати все необхідне для зворотної дороги (Blatný, 1993, s. 103). На своєму шляху, що пролягав сухоходом через Малу Азію, Мартин Кабатник пізнавав життя в Османській імперії та Султанаті мамлюків, який унаслідок битв з османами перебував на межі падіння.

У Константинополі Мартин Кабатник зустрів єврея, який став йому перекладачем. Єврейський гід володів також руською мовою, тож Мартин Кабатник міг спілкуватися з ним принаймні чеською. Цей перекладач єврейського походження, імені якого М. Кабатник не називає, ймовірно, купець, супроводжував його аж до Єрусалима. Добра орієнтація єврея у місцевості та його особисті зв'язки полегшили чеському паломникові шлях. Для Мартина Кабатника вибір саме такого супутника був важливий не лише з цих прагматичних причин, але й через можливість ближче та безпосередньо познайомитися зі становищем євреїв на цих землях. У цьому проявилось надзвичайно відкрите та толерантне ставлення Мартина Кабатника до іншівіців (Nahodl, 1952, s. 158; Veselá-Prudková, 2003, s. 75).

Переправившись через затоку Босфор в районі Кадикой (грецьк. *Халкідон*), Мартин Кабатник разом із пупутником-євреєм приєднався до каравану, що прямував гірською місцевістю до міста Бруси (М. Кабатник подає назву Бурса, за турецькою версією). Це місто було центром торговельних караванних шляхів, і тут знаходився караван-сарай, який Мартин Кабатник описує досить докладно (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 5–6). Подорожуючи володіннями османів, він щиро захоплювався лазнями, які так припали до душі ще в Константинополі. Вони були в кожному великому місті. Крім того, М. Кабатник, очевидно, звик до доброго вина, бо скаржився, що в Туреччині його чомусь мало, до того ж воно досить дороге.

Із Бурси Мартин Кабатник помандрував з караваном далі, в напрямку до Ангори (суч. Анкара). Подорож до Ангори тривало дванадцять днів. В Ангорі, як довідуємося з нотаток, «є багато ремісників, які виготовляють шамлати», тобто тканину з верблюжої вовни. Крім того, «навколо цього міста є великі пустелі, без лісів, а гір тут мало, тільки рівнини. Ангара – велике місто... І це місто, до того ж, належить турецькому султанові. І турецьких земель далі вже немає» (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 6).

Таким чином, Мартин Кабатник перетнув кордон тодішньої Туреччини та попрямував до Кайсері (грецьк. *Кесарія*) через так звану «землю Адзам». Ця територія (між Анкарою та Кесарією) перебувала під контролем державного об'єднання кочових туркменських (огузьких) племен Ак-Коюнлу («білобаранні»). Найбільшої могутності воно досягло за правління Узун-Хассана (1453–1478). У часи подорожі Мартина Кабатника повелителем держави Ак-Коюнлу був Султан-Байсонкур (1490–1492). Він успадкував владу від свого батька Султан-Ягуба (1478–1490), сина Узун-Хассана (Blatný, 1993, s. 103; Woods, 1998, p. 202).

Караван рухався довгою пустелею, з надзвичайно бідною на рослинність землею, де, за словами автора подорожі, «немає ні хліба, ні дров, а замість дров сушать коров'ячий гній і на такому вогні варять та печуть хліб. У них також мало іншого хліба, крім ячмінного, та й той чорний, як вугілля... У них також у країні немає млинів, бо в землі мало води. Тому вони мелють ячмінь на жорнах. Вони також, зазвичай, не просіюють борошно, а розбавляють його водою та роблять з нього маленькі коржикі; і кладуть їх на сковороду, а під цю сковороду підкладають коров'ячий гній, і це їхня піч, і я не бачив у них інших печей. А що не встигло допектися на цьому вогні, те сушать потім на сонці. Я думаю, що цей хліб, відповідно до їхніх звичаїв, добрий для них; тоді як нам він видавався дуже гірким; та коли нічого іншого не було, він годився також. А коли наші сарни хотіли пити воду, нам доводилося її у них купувати» (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 6–7).

На початку листопада 1491 р. караван, з яким подорожував Мартин Кабатник, досяг Кайсері (у нотатках це місто названо «Байсар»). Тут на місіонера гнітюче враження справили

наслідки нещодавньої війни, яка велася між мамлюцьким султаном Ал-Ашраф Кайт-беєм (1468–1496) та турецьким володарем Баязидом II (The Cambridge History, 1999, p. 295–296). Про правителя Кайсері він повідомляє, що той має багато підданих і золота та дуже могутній. Турецький султан уклав з ним договір і дотримується цих домовленостей донині» (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 7).

Відтак караван, з яким мандрував Мартин Кабатник, продовжив свій шлях і невдовзі через Мараш (нині Кахраманмараш на півдні Туреччини) та Антиохію дістався до міста, означеного в подорожніх нотатках як Галата. На думку дослідників, ідеться про Алеппо, головне місто Сирії (Nahodil, 1952, s. 158). За словами М. Кабатника, «місто гарне та укріплене, стіна навколо нього добротна, а рів глибокий; посеред міста – висока гора, а на тій горі – замок». На той час Алеппо й справді було багатим містом, центром караванних торгових шляхів, на що М. Кабатник також звернув увагу: «В тому місті ми знайшли всілякі речі (...), особливо багато купецького краму; бо в тому місті є великі склади торгівців з багатьох країн» (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 8).

В Алеппо довелося затриматися на три тижні в очікуванні на повернення з Константинополя канцлера єгипетського мамлюцького султана. Караван не міг рухатися далі, доки не отримав дозволу від канцлера, який перебував із посольством у турецького султана. Коли ж канцлер повернувся, то Мартин Кабатник був вражений його надзвичайно багатим дорожнім спорядженням, якого до того в житті не бачив. Усе необхідне для потреб канцлера та його почту транспортували триста вправних коней та двісті в'ючних верблюдів, а також дванадцять дромедарів, «покрытих золотом», на яких «були сідла, всі позолочені, та стремена з чистого золота, вуздечки й головні убори (...) та всі інші речі – зроблені із золота» (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 8).

З Алеппо шлях пролягав далі на південь, і невдовзі М. Кабатник та його перекладач дісталися Дамаска. Мандрівник укотре був вражений розмірами міста, яке було навіть більшим за Константинополь. Дамаск Мартин Кабатник описує як «місто, багате на все і на воду, бо до нього стікаються сімдесят два струмки. Воно також дуже багате на купецькі товари (...) і в ньому живуть торгівці з різних країн, відомих нам і невідомих». Він стверджує, що в Дамаску є вдосталь хліба, вина, м'яса та іншого краму, але араби не п'ють вина та «дуже зляться на тих, хто його п'є, особливо на гостей і чужинців» (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 10). Вразило М. Кабатника й те, що в околицях Дамаска дозріває велика кількість фруктів, які продаються на місцевому ринку та імпортуються в інші регіони, навіть аж до Єгипту. Однак усі товари доправляють на верблюдах, а не на возах, бо їх тут немає (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 10).

У Дамаску Мартин Кабатник звернув увагу також і на наявність міських укріплень. Зрештою, цим питанням паломник переймався й під час перебування в інших містах. Він повідомляє, що Дамаск оточений стіною, як і Прага, однак не скрізь, бо місто іноді захоплювали нападники й значну частину стіни було зруйновано та так і не відновлено. Крім іншого, Мартин Кабатник також цікавиться східним правосуддям і відзначає, що в Дамаску посеред ринкової площі стоїть шибениця, і тут здійснюються покарання за мерзенні провини. Відтак він розповідає про найбільш поширені способи розправи над злочинцями (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 10).

У Дамаску Мартин Кабатник відсвяткував новий, 1492-й, рік і залишався там разом зі своїм супутником та караваном до свята Стрітіння Господнього. З Дамаска караван вирушив у напрямку до міста Цфат, потім перетнув річку Йордан та дістався Рамлі. Тут, у Рамлі, Мартин Кабатник і його супутник залишили караван, що прямував до Єгипту, та найняли провідника, з яким приблизно в середині лютого 1492 р. нарешті дійшли до Єрусалима. У такому омріяному Єрусалимі з ними стався неприємний інцидент. Їхній провідник звернувся до місцевої влади зі скаргою на те, що двоє іноземців вкрали його гроші. Ні Мартин Кабатник, ні його попутник не знали місцевої мови, що ускладнювало ситуацію. Зрештою, вони заплатили провідникові-зłodієві 14 золотих, аби уникнути розправи. Проте правитель Єрусалима дові-

дався про цю справу й розпочав власне розслідування. У результаті брехун-шахрай дістав п'ятдесят ударів батоном, але не зізнався в наклепі, та після ще п'ятдесяти ударів усе-таки визнав свою вину. Тож Мартинові Кабатникові та його супутникові неабияк пощастило, адже, відповідно до місцевих законів, якщо підозрюваний не зізнався би після ста ударів, то на них очікувало б таке ж покарання. Гроші їм повернули, а злодій дістав ще сто ударів батоном. Потім його стратили. (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 12–13). Цей випадок засвідчує надзвичайну суворість ісламського законодавства щодо лиходіїв та водночас справедливе ставлення до чужоземців.

У Єрусалимі Мартин Кабатник спочатку зупинився в караван-сараї, а пізніше вирушив до францисканського монастиря на горі Сіон, де пробув кілька днів. У Єрусалимі Мартин Кабатник відвідав багато святих місць, про що довідуємося з його нотаток. З Єрусалима він також здійснив подорож до Віфлеєма. Чи не найбільше враження на нього справили відвідини храму Гробу Господнього. Мандрівник утішився з того, що тамтешній чернець, зваживши на його вмовляння, взяв його з собою, коли мусульманин, який опікувався гробницею та церквою, дав згаданому монахові ключі, аби той полагодив освітлення. Тому М. Кабатникові не довелося платити за відвідини храму мусульманинові стільки, скільки дають інші. Попри те, що М. Кабатник був тут недовго і навіть не мав офіційного дозволу на відвідини від мусульманина, він ретельно все оглянув. Його приємно зворушило, що тут «усе просте, старовинне, без прикрас, без жодного вигадливого оздоблення, як це прийнято робити в інших країнах, де прикрашають різні таїнства». Але ганьба полягає в тому, що пілігрими всюди повинні платити мусульманам, тому «бідний паломник, який не має золота, точно не побачить гробу Господа Христа» (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 15–16; Petráček, 1957, s. 151).

Мандрівник також розповів про те, як влада пригноблювала єврейські та християнські спільноти, що проживали в Єрусалимі. У цьому контексті М. Кабатник пояснив причини добровільного, але негідного існування євреїв: «І тому вони мучать їх, як хочуть, бо язичники (мусульмани – *I. L.*) знають, що євреї тримаються й твердять, що це свята земля, обіцяна їм, і ті (...) не хочуть її полишати». Євреям Єрусалима, зокрема, не дозволялося будувати новий дім на місці свого напівзруйнованого помешкання, якщо вони не сплатили відповідну суму. Гостре око Мартина Кабатника не оминуло навіть такі буденні справи, як повсякденне вбрання єврейських жителів Єрусалима; за його словами, воно не відрізнялося від одягу євреїв у Чехії. Дружнє ставлення Мартина Кабатника до євреїв, яке підтримував його супутник, мало й свої межі. Він, зокрема, вважав, що проживання поблизу святих місць не гарантує добродісного способу життя. А тому не поділяв думку про те, що євреї, які добровільно проживають в Єрусалимі, є більш моральними, ніж їхні одновірці в Чехії чи деінде (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 18).

Як і в інших містах, Мартин Кабатник звертає увагу на торгівлю та комерційну діяльність у Єрусалимі. За його словами, більшість купців – араби («язичники»). А ось «євреї та християни ведуть між собою слабу торгівлю, бо в Єрусалимі мало ремісників, а це тому, що немає доріг, тож займатися торгівлею людям там важко». А ще мандрівник переймається питанням водопостачання, яке є таким проблемним на Сході: «В Єрусалимі немає ні проточної води, ні криниць, і місто дуже бідне на воду; у них є багато цистерн, і коли йде дощ, кожен дуже старанно наповнює свої цистерни, як може, щоб вистачало води до наступного дощу» (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 18).

В Єрусалимі Мартин Кабатник пробув три тижні. Відтак розпрощався зі своїм попутником-євреєм і вирушив із торговим караваном через Хеврон, Газу, Ель-Аріш та Факус до Каїра, столиці Мамлюцького султанату. Подорожуючи в цьому напрямку, Мартин Кабатник, зупиняючись у різних місцях, нарікає на високі ціни й зізнається, що купляв лише фініки та хліб, бо все інше було суттєво дорожче, ніж у Чехії. Мандрівник також спростував чутки про тамтешні райські струмки, з яких тече дуже добра питна вода. Він фактично визнав, що на місцевому пустельному ландшафті ця вода справді є цінним і смачним нектаром (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 19–22).

На початку березня 1492 р. Мартин Кабатник прибув до Каїра. Тут він ознайомився з місцевим звичаєм, відповідно до якого паломники повинні були пішки пройти через усе місто, інакше їхнє майно підлягало конфіскації. Він був неабияк вражений розмірами міста й нарахував тут дванадцять основних вулиць. За свідченнями місцевих жителів, на кожній вулиці було по дванадцять тисяч будинків. Мандрівник не хотів у це вірити, й усі з нього сміялися, коли він зізнався, що планував пройти все місто за один день (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 22–23). Крім того, М. Кабатник також був дуже здивований звичкою місцевого населення харчуватися публічно. Через брак дров та іншого палива їжу готували не в окремих домогосподарствах, а на численних громадських кухнях Каїра. Про те, як вони були облаштовані, довідемося з подальшого опису М. Кабатника: «На деяких кухнях смажать лише баранів, і нічого іншого». Іноді таку страву продають протягом трьох днів. Він також купив за один аспер порцію баранини, але мусив її викинути, бо вона здалася йому недосмаженою (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 33).

Під час перебування в Каїрі Мартин Кабатник намагався з'ясувати, чи йдуть тут дощі. Йому відповіли, що дуже рідко. Він також запитав містян про зимову пору року, але вони про неї нічого не знали. Коли ж М. Кабатник став розповідати про те, що в нього вдома в цей час дуже холодно й річка замерзає так сильно, що по ній можна їздити возом, то ніхто йому не йняв віри. Всі сприймали його за божевільного (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 32). У Каїрі він уперше побачив тварину, яку місцеві жителі назвали д'явантом (*dyawant*). З опису М. Кабатника випливає, що це був жираф (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 35).

Наприкінці березня 1492 р., після двадцятиденного перебування в Каїрі, мандрівник вирушив із караваном назад до Єрусалима. У дорозі загинуло двоє людей, яких було таємно поховано вночі, бо за звичаєм караван втратив би все своє майно, якби місцевий чиновник довідався про це. У Єрусалимі місіонер перебував близько десяти днів. Після Великодня Мартин Кабатник тим же шляхом, а саме через Дамаск, Алеппо та Бруссу, прибув до Константинополя, а в листопаді 1492 р. він та його попутники дісталися до Літомишля (Martina Kabátníka cesta..., 1894, s. 35–36; Vlatný, 1993, s. 104).

Після повернення на батьківщину Мартин Кабатник здобув щире повагу в середовищі своїх одновірців та сусідів і прожив ще 11 років. У 1501 р. він разом із дружиною Алжбетою придбав будинок у районі Нового міста Літомишля, але 1503 року помер. Вважається, що перед смертю М. Кабатник устиг надиктувати спогади зі своєї незабутньої подорожі другові, літомишльському нотареві Адамові Бакаларжу. Як відомо, 1539 р. їх було опубліковано. Відтоді, як уже згадувалося, дорожні нотатки Мартина Кабатника перевидався кілька разів і були дуже популярними. Оригінал рукопису твору Мартина Кабатника, оформлений Адамом Бакаларжем, зберігається в бібліотеці митрополичої капітули в Празі (Ramátky archaeologické a místopisné, 1874, s. 43–44; Nahodl, 1952, s. 155–157).

Аналіз публікації Мартина Кабатника засвідчує, що він був людиною простою і практичною, доброзичливою й товариською, богобійною та старанною. Можливо, мандрівник і не вражає читача своєю глибокою вченістю, та йому, безумовно, не бракувало відваги та бажання пізнати незвідане, аби вирушити у важку подорож, що вимірювалася 1000 милями (близько 7000 км). Можна тільки уявити, наскільки щиро Община чеських братів переймалася реалізацією мети цієї мандрівки, передумовою для якої стало прагнення довести, що послідовники їхньої християнської спільноти не є свавільними сектантами, а, навпаки, спадкоємцями первісної церкви, яка, на їхню думку, десь у світі все ще існує (Vlatný, 1993, s. 104).

Проте місія до східних церков не принесла жодної користі для Общини чеських братів. Принаймні так можна припустити, виходячи із замовчування джерел та деяких натяків у творах брата Лукаша з Праги. Він, зрештою, дійшов до переконання, що оновлення церкви в Общині чеських братів відбулося, тож їм немає чого навчитися в інших. У такий спосіб Лукаш із Праги висловився про результат багаторічного досвіду, збагаченню якого сприяла й подорож їхніх вірників до східних земель 1491–1492 років (Goll, 1916, s. 154).

Висновки. На початку 90-х років XV ст. конгрегація Общини чеських братів у Літомишлі організувала місію в східні країни задля пошуку християнських спільнот, які дотримуються духу й букви первісної Святої Церкви. Четверо паломників вирушили в подорож у березні 1491 р. та разом дійшли до Константинополя, звідки один із них (Лукаш Празький) попрямував до грецьких земель, другий (рицар Мареш Коковець) – у Московію, третій (Мартин Кабатник) – до Єрусалима, а четвертий (Кашпар) залишився в Константинополі, де мав чекати на побратимів. Подорож на Схід, природно, викликала великий ажіотаж в Общині чеських братів. Після повернення пілігримів у спільноті жваво обговорювали те, що їхні одновірці побачили та пережили під час своєї небезпечної мандрівки. Хоча жоден із них не знайшов там нічого особливого з того, задля чого було організовано місію, Мартин Кабатник залишив нащадкам опис подорожі з Чехії до Єрусалима та Каїра. Загальний рівень освіти та знань М. Кабатника був поверховим, тому в його дорожніх нотатках бракує ширшого суспільно-історичного контексту. Однак, як людина прониклива й практична, Мартин Кабатник звертає увагу на державний устрій, розміри і зовнішній вигляд міст мусульманського Сходу, описує етнічний склад населення, його повсякденне життя та заняття. Пам'ятаючи про свою місію, він також повсюдно вивчав питання співіснування релігійних громад, передусім християн та євреїв, в умовах панування ісламу. Опрацювання подорожніх заміток засвідчує, що в Османській імперії та Султанаті мамлюків ці спільноти, попри позірну віротерпимість, перебували в дещо пригніченому становищі. Водночас слід зазначити, що ні Мартин Кабатник, ні його побратими так і не виявили у східних країнах церковну організацію, яка б існувала на засадах первісного християнства. У **перспективі** доцільним є більш докладний аналіз етнографічного аспекту подорожніх нотаток Мартина Кабатника.

Джерела та література

- Дрбал, А.** (1998). Кабатнік (Kabátník) Мартін. *Чехи в Галичині: Біографічний довідник*. Львів : Центр Європи, 46.
- Bažant, V., Svátek, J.** (2024). *Středověké cestopisy v Českých zemích*. Praha : Univerzita Karlova-Filozofická fakulta, 452 s.
- Blatný, R.** (1993). Cesta Martina Kabatníka z Čech do Jerusaléma. *Nový Orien*, 4, 103–104.
- Bošтік, M.** (2019). Jednota bratrská, Litomyšl a Martin Kabátník. *Kabátník Martin. Cesta z Čech do Jerusaléma a Egypta r. 1491–1492*. Ed. Miloslava Vajdlová. Litomyšl: Regionální muzeum; Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR: H. R. G.: Arbor vitae societatis, 5–15.
- Dějiny země Koruny české I. Od pravěku po období rekatolizace.* (2021). 10, aktualizované a doplněné vydání, Petr Čornej a kolektiv. Praha: Paseka, 415 s.
- Goll, J.** (1916). *Chelčický a Jednota v XV. století*. Praha: Historický klub, 328 s.
- Jednota bratrská.* (1947). Praha: Úzká rada Jednoty bratrské, 90 s.
- Kabátník, M.** (2019). *Cesta z Čech do Jerusaléma a Egypta r. 1491–1492*, ed. Miloslava Vajdlová. Praha-Litomyšl: Regionální muzeum v Litomyšli – Ústav pro jazyk český AV ČR – H. R. G., spol. s. r. o. – Arbor Vitae, 175 s.
- Martina Kabatníka Cesta z Čech do Jerusalema a Kaira r. 1491–1492.* (1894). Vyd. Prášek J. V. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 39 s.
- Nahodil, O.** (1952). Místo a význam cestopisu Martina Kabatníka v dějinách české etnografie. *Český lid*. Ročník 39. Číslo. 7–8. S. 152–164; Číslo. 9–10. S. 202–211.
- Památky archaeologické a místopisné.* (1874). Organ Archaeologického sboru Musea království Českého a Historického spolku v Praze. Praha: Archaeologický sbor Musea království Českého, Číslo 1. 80 s.
- Petráček, K.** (1957). Čtyři poutníci jerusalemské. *Nový Orient*. Ročník XII, 10, 151–152.
- Petrasová, K.** (2003). Jiří z Poděbrad a Jednota bratrská. *Paginae historiae 11*. Sborník Státního ústředního archivu v Praze, 5–31.
- Richlík, A. J.** (1978). Odvážná cesta Martina Kabatníka. *Český bratr*. Časopis Českobratrské církve evangelické. Ročník 54. Číslo. 2, S. 25–27.
- The Cambridge History of Egypt*. Vol. 1. Islamic Egypt, 640–1517. (1998). Edited by Carl F. Petry. Cambridge University Press, 618 p.
- Veselá-Prudková, L.** (2003). Židé a česká společnost v zrcadle literatury. Praha: Lidové noviny, 155 s.
- Woods, J. E.** (1999). *The Aqquyunlu: Clan, Confederation, Empire*. Salt Lake City: University of Utah Press, 343 p.

References

- Drbal, A.** (1998). Kabatník (Kabátník) Martin [Kabatník (Kabátník) Martin]. *Chekhy v Halychyni. Biohrafichnyi dovidnyk*. Lviv: Tsentri Yevropy [in Ukrainian].
- Bažant V., Svátek J.** (2024). *Sředověké cestopisy v Českých zemích [Medieval travelogues in the Bohemian Lands]*. Praha: Univerzita Karlova-Filozofická fakulta, 452 s. [in Czech].
- Blatný, R.** (1993). Cesta Martina Kabatníka z Čech do Jerusáléma [Martin Kabatník's journey from Bohemia to Jerusalem]. *Nový Orient*, 4, 103–104. [in Czech].
- Bošтік M.** (2019). Jednota bratrská, Litomyšl a Martin Kabátník [Brotherhood Unity, Litomyšl and Martin Kabátník]. *Kabátník Martin. Cesta z Čech do Jerusáléma a Egypta r. 1491–1492*. Ed. Miloslava Vajdlová. Litomyšl: Regionální muzeum; Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR: H. R. G.: Arbor vitae societas, 5–15. [in Czech].
- Dějiny zemí Koruny české I. Od pravěku po období rekatolizace [History of the lands of the Bohemian Crown I. From prehistory to the period of re-Catholicization]*. (2021). 10, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Paseka, 415 s. (in Czech).
- Goll, J.** (1916). *Chelčický a Jednota v XV. století [Chelčický and Unity in the 15th century]*. Praha: Historický klub, 328 s. [in Czech].
- Jednota bratrská [Brotherhood unity]*. (1947). Praha: Úzká rada Jednoty bratrské, 90. [in Czech].
- Kabátník, M.** (2019). *Cesta z Čech do Jerusáléma a Egypta r. 1491–1492 [Journey from Bohemia to Jerusalem and Egypt, 1491–1492]*. Ed. Miloslava Vajdlová. Praha – Litomyšl: Regionální muzeum v Litomyšli – Ústav pro jazyk český AV ČR – H. R. G., spol. s r. o. – Arbor Vitae, 2019. 175 s. [in Czech].
- Martina Kabátníka cesta z Čech do Jerusáléma a Kaira r. 1491–1492 [Martin Kabátník's journey from Bohemia to Jerusalem and Cairo in 1491–1492]*. (1894). Vyd. Prášek J. V. Praha, Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 39 s. [in Czech].
- Nahodil, O.** (1952). *Místo a význam cestopisu Martina Kabátníka v dějinách české etnografie [The place and significance of Martin Kabátník's travelogue in the history of Czech ethnography]*. *Český lid*, 39 (7–8, 9–10), 152–164, 202–211. [in Czech].
- Památky archaeologické a místopisné [Archaeological and topographic monuments]*. 1874. Organ Archaeologického sboru Musea království Českého a Historického spolku v Praze, 1, 80 s. [in Czech].
- Petráček, K.** (1957). Čtyři poutníci jerusalemsťi [Four Pilgrims of Jerusalem]. *Nový Orient*, XII (10), 151–152. [in Czech].
- Petrasová, K.** (2003). Jiří z Poděbrad a Jednota bratrská [George of Poděbrady and the Unity of Brethren]. *Paginae historiae II*. Sborník Státního ústředního archivu v Praze, 5–31. [in Czech].
- Richlík, A. J.** (1978). Odvážná cesta Martina Kabatníka [The courageous journey of Martin Kabatník]. *Český bratr. Časopis Českobratrské církve evangelické*, 54 (2), 25–27. [in Czech].
- The Cambridge History of Egypt. Vol. 1. Islamic Egypt, 640–1517*. (1998). Edited by Carl F. Petry. Cambridge University Press, 618 p.
- Veselá-Prudková L.** Židé a česká společnost v zrcadle literatury. Praha: Lidové noviny, 2003. 155 s. [in Czech].
- Woods, J. E.** (1999). *The Aqquyunlu: Clan, Confederation, Empire*. Salt Lake City: University of Utah Press, 343 p.

Дата першого надходження статті до видання: 22.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 17.03.2026

Ця робота ліцензується відповідно до ліцензії відкритого доступу Creative Commons Attribution 4.0 International License